

Актуальність ідей Г. Сковороди щодо позашкільної еколого-натуралістичної освіти школярів з інтелектуальними порушеннями

Вікторія Коваленко

Шереосмислення надбань мислителів, просвітників і педагогів є важливою умовою розвитку теорії і практики навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Особливо значення в цьому аспекті набуває вивчення педагогічних поглядів Г. Сковороди — видатного гуманіста, філософа, педагога.

Спадщину Г. Сковороди вивчали, переважно, у літературно-філософській площині Д. Багалій, Г. Ільїн, Н. Кабусь, М. Кашуба, С. Новосад, І. Пільчук, Л. Ушкалов, Д. Чижевський, В. Шевчук та ін. У своїх філософських діалогах Г. Сковорода наголошує на тому, що завдання людини полягає в «пізнанні себе», усвідомленні себе частиною народу і пізнання в народі себе, живучі та здійснюючі добрі справи.

Педагогічну спадщину вченого досліджували Ю. Бойчук, Т. Десятов, М. Євтух, І. Іванько, А. Кузьмінський, Є. Мединський, І. Прокопенко, М. Редько, П. Тичина та ін. Виняткового значення в педагогічних поглядах Г. Сковороди набуває екологічна проблематика, зокрема гуманістом аналізувались питання значення природи для життя людини, вплив екологічних факторів на життя суспільства, значущість виховання дитини відповідно до принципу природовідповідності. На його думку, вчитель має виявляти нахили та можливості кожного учня та розвивати їх: «Вчити дитину треба тому, до чого у неї

природний нахил, що для неї передбачила «блаженная натура» [1]. У контексті навчання дітей з урахуванням інтересів і нахилів, здібностей, Г. Сковорода зазначає: «У всіх дітей різні природні здібності, але природа, подібно до «багатого водограю» наповнює посудини до повної місткості» [6]. Сьогодні особливо цінними ці погляди педагога-гуманіста є у контексті еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти школярів, яка дозволяє проводити навчання дітей відповідно до їх можливостей та інтересів природному середовищі. З цього приводу В. Вербицький вказує, що «саме позашкільна, а насамперед природнича освіта, має формувати такі гуманітарні цінності, як ставлення до себе та довкілля, стиль життя, активну життєву позицію» [4].

Висунуті ідеї Г. Сковородою про важливість розумового розвитку дитини, значення праці як основи суспільного життя, застосування принципу «сродності» та доступності освіти набувають особливого значення в контексті корекційного навчання та виховання школярів з інтелектуальними порушеннями. Проте, проблема застосування поглядів Г. Сковороди в аспекті позашкільної еколого-натуралістичної освіти школярів з інтелектуальними порушеннями не набула свого висвітлення у педагогічній літературі, що й обумовило вибір теми наукової розвідки.

Метою статті є висвітлення поглядів видатного українського педагога Г. Сковороди в контексті еколого-натуралістичної позашкільної освіти школярів з інтелектуальними порушеннями.

Згідно зі Статтею 15 «Основні напрями позашкільної освіти» Закону України «Про позашкільну освіту», виділяється одинадцять напрямів позашкільної освіти, серед яких провідне місце займає еколого-натуралістичний. Здобуття позашкільної освіти у творчих об'єднаннях еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти передбачає «оволодіння дітьми знаннями про навколишнє середовище, формування екологічної культури особистості, набуття знань і досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи та інших біологічних напрямів, формування знань, навичок у галузях сільського господарства: квітництва, лісництва, садівництва, грибівництва, бджільництва» [5].

Якщо розглядати позашкільну освіту школярів з інтелектуальними порушеннями, то вона має набувати корекційної спрямованості та здійснювати реабілітаційну функцію. Це зумовлено тим, що в процесі оволодіння знаннями дітьми зі стійкими, незворотніми інтелектуальними порушеннями мають застосовуватися спеціальні педагогічні прийоми, що дозволяють частково виправляти недоліки їх аналітико-синтетичної діяльності та сприятимуть інтелектуальному, фізичному та соціальному розвитку цих дітей, становленню їх особистості. Реабілітаційна функція полягає у відновленні властивостей і функцій організму дитини, особистісного розвитку дитини з метою створення умов для соціальної адаптації та подальшої професійно-трудової соціалізації. Отже, висловлена Г. Сковородою у XVIII столітті думка про виняткову роль навчання та розумового розвитку кожної дитини, заснованих на досвіді та практиці; урахування в освітньому процесі інтересів, схильностей, здібностей і можливостей дітей, набуває сьогодні особливого значення в контексті позашкіль-

ної освіти школярів з інтелектуальними порушеннями.

Варто зазначити, що залучення школярів з інтелектуальними порушеннями саме до еколого-натуралістичної освіти дозволяє таким дітям оволодіти первинними професійними знаннями, вміннями і навичками, необхідними для їх соціалізації, подальшої самореалізації та професійної діяльності. Зокрема, школярі з інтелектуальними порушеннями здатні оволодіти сільсько-господарськими професіями, такими як: тваринник, овочівник, квітникар, працівник тепличних господарств тощо [3], тож навчання за еколого-натуралістичним профілем дозволяє дітям здобути первинні знання та навички у цій галузі. Зокрема, Л. Артемова зазначає, що освіту Г. Сковорода розглядав як один з основних засобів у реалізації свого соціального ідеалу [2].

У процесі навчання Г. Сковорода сповідував використання принципів наочності, доступності, зв'язку із життям, практичної спрямованості навчання. Розглянемо більш детально відображення вказаних принципів і процесі здобуття позашкільної еколого-натуралістичної освіти особами з інтелектуальними порушеннями.

Проаналізувавши педагогічну спадщину Г. Сковороди, можна стверджувати, що до змісту освіти Григорій Савич включав найрізноманітніші науки: граматику, математику, фізику, філософію, музику, юриспруденцію, географію, механіку, іноземні мови, астрономію, хімію, мораль. Серед цих наук важливе місце посідало землеробство. При просвітителі указував, що навчання дітей має бути послідовним і системним [6]. Цей принцип передбачає взаємопов'язане вивчення шкільного курсу природознавства та програмового змісту матеріалів гурткової роботи, поступовість і логічність в оволодінні знаннями. Дане твердження педагога знаходить своє відображення в рівневій будові програм позашкільної еколого-натуралістичної освіти. Зокрема, більшість програм цього напрямку розраховано на два рівні: по-

чатковий і основний («Юні садівники», «Юні квітникарі», «Юні рослинники», «Юні овочівники», «Юні зоологи» тощо) [4]. Програми початкового рівня еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти розраховані на строк навчання 1 — 2 роки і спрямовані на загальнокультурний розвиток школярів, виявлення їх здібностей і прищеплення інтересу до творчої діяльності. З цього приводу слушно зазначити думку Г. Сковороди про недопустимість прагнення батьків виховувати дитину за довільно вигаданою «моделлю». Якщо молода людина наділена схильністю до хліборобської праці, то не слід намагатися зробити з неї вчителя або священика [6]. Тож, особливого значення в цей період навчання набуває уточнення інтересів дитини, вивчення її схильностей, здібностей і можливостей. Якщо дитина демонструє стійкий інтерес до еколого-натуралістичної діяльності, то їй рекомендовано продовжити навчання на основному рівні позашкільної освіти.

Програми основного рівня позашкільної освіти спрямовані на розвиток інтересів вихованців, формування знань, умінь і навичок, що дозволяють задовольнити потреби дітей у професійній орієнтації, створити умови для соціальної адаптації вихованців у суспільстві, розвиток стійких інтересів, розширення і поглиблення професійних інтересів, вмінь і навичок. Зокрема, важлива роль у професійному самовизначенні школярів з інтелектуальними порушеннями належить сільськогосподарському дослідництву. Навчальні програми основного рівня можуть розроблятися терміном від одного до чотирьох років.

Аналіз педагогічної спадщини Г. Сковороди доводить, що гуманіст указував на важливість надання дитині доступної освіти, тієї, що відповідає її потребам і можливостям. У контексті корекційного навчання і виховання школярів з інтелектуальними порушеннями дана думка мислителя набуває особливого значення, адже зниження інтелектуально-мнестичних функцій у таких дітей призводить до

неможливості опанування ними знаннями у неадаптованому вигляді. Означене актуалізує потребу в модернізації програм еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти. Провідними факторами, які визначають специфіку модифікації програми є стартовий рівень розумового розвитку, пізнавальної, практичної та соціальної компетентності школяра з інтелектуальними порушеннями.

Ураховуючи модально-специфічні закономірності розвитку школярів з інтелектуальними порушеннями, виникає потреба в модифікації і змістовній наступності навчальних програм еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти початкового та основного рівнів. Так, урахувавши здатність таких дітей до оволодіння професією квітникаря, доцільним буде модифікувати програму «Юні рослинники» початкового й основного рівнів для опанування дітьми середнього та старшого шкільного віку [4]. Це зумовлено тим, що дані програми передбачають наявність у дітей базових знань з рослинництва, сучасних технологій вирощування польових культур. Означене вказує на актуальність введення модифікованого пропедевтичного курсу для цієї групи дітей «Природна скарбниця» (Г. Крикун). Даний курс передбачає вивчення компонентів неживої і живої природи рідного краю, формування початкових навичок фенологічних спостережень. У контексті цього слушною є думка Г. Сковороди про те, що вчитель має знати «вроджені» здібності своєї дитини, виховувати її у світлі традицій народу, його історії та звичаїв [6]. Будучи прихильником принципу народності у вихованні, Г. Сковорода зазначав, що воно має відповідати інтересам народу, жити з народних джерел і зберігатися в житті кожного народу. Наскрізною лінією програм еколого-натуралістичної освіти є розширення кола уявлень школярів саме про природу рідного краю, його рослинний і тваринний світ, екологічні проблеми. Такий аспект роботи введений для формування стійкого інтересу до народознавчого

матеріалу свого регіону, бажання пізнати його ближче.

Г. Сковорода відстоював принцип свідомого засвоєння знань, що передбачає вивчення матеріалу дитиною не тільки на основі пояснень учителя або інформації з підручника, а й на основі спостереження за навколишньою дійсністю, у процесі спілкування з природою та в процесі практичної діяльності [6]. Принцип активності і свідомості у навчанні є провідним для школярів з інтелектуальними порушеннями і цілком може бути реалізованим у ході вивчення компонентів неживої і живої природи, роботи над екологічними проектами, проведення фенологічних спостережень тощо. Опанування програм еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти школярами з інтелектуальними порушеннями передбачає практичну роботу дітей у процесі оволодіння технологіями вирощування польових культур — і навіть у цьому спостерігаємо відображення ідей педагога. Адже виховання, за Г. Сковородою, повинно здійснюватися через посильну працю, яку вчений уважав основою суспільного життя, як «початок» і «вінець» щастя, як сенс життя людини [6].

Отже, проведений аналіз педагогічної спадщини видатного вітчизняного просвітителя Г. Сковороди вказує, що його погляди не втрачають своєї актуальності можуть бути використанні у процесі позашкільної еколого-натуралістичної освіти школярів з інтелектуальними порушеннями. Сформульовані Г. Сковородою ідеї трудового виховання за принципом «сродності», принципи гуманізму, наочності, доступності, зв'язку із життям, практичної спрямованості навчання,

свідомого засвоєння знань, народності та природовідповідності є провідними в корекційному навчанні та виховання школярів з інтелектуальними порушеннями. Заслужують на увагу та практично впроваджуються в організації творчого об'єднання еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти запропоновані Г. Сковородою нетрадиційні форми навчання, зокрема, проведення занять на свіжому повітрі, що їх використовував сам педагог-просвітитель.

Література

1. Андреева Т. Т. Питання екології людини в творчості Г. С. Сковороди в історичному контексті // Молодий вчений. 2016. № 9.1 (36.1). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/9/1.pdf>
2. Артемова Л. В. Історія педагогіки України. Київ : Либідь. 2006. 105 с.
3. Бондар В. І. Особливості формування трудової компетенції розумово відсталих учнів : навч. посіб. / В. І. Бондар, К. В. Рейда. Київ : МП Леся, 2010. 168 с.
4. Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: еколого-біологічний профіль ; за заг. ред. д-ра пед. наук В. В. Вербицького]. Київ : НЕНЦ, 2018. 708 с.
5. Про позашкільну освіту : закон України, 2000, № 46, ст.393. Редакція від 22.05.2021.[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
6. Сковорода Григорій. Твори в двох томах. Т. 1. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 532 с.

15.05.2022

Відомості про автора:

Коваленко Вікторія Євгенівна — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, докторант Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; Харків, Україна; kovalenkov811@gmail.com; ORCID: 0000-0002-7792-4653; [Google Scholar https://scholar.google.com.ua/citations?user=J3ZpMCIAAAAJ&hl=ru](https://scholar.google.com.ua/citations?user=J3ZpMCIAAAAJ&hl=ru); [Web of Science Researcher ID AAN-1998-2021](https://www.researcherid.com/ID/AAN-1998-2021)